

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 339.972

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-4-6>**Герасименко А.Г.**доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету**Gerasymenko Anzhelika**

Kyiv National University of Trade and Economics

**МІСЦЕ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ****THE PLACE OF UKRAINE IN THE GLOBAL ECONOMY:
CURRENT STATE AND PERSPECTIVES**

У статті в розрізі окремих складових частин національного багатства досліджено потенціал розвитку економіки України, її переміщення із околиці напівпериферії глобальної світ-системи до внутрішньої орбіти останньої як передумови подальшого руху до ядра. Дослідження базується на аналізі попередніх тенденцій зміни економічних індикаторів, серед яких слід назвати запаси природних ресурсів та ефективність їх експлуатації, товарну структуру українського експорту, капітальні інвестиції в економіку України, частку споживчих витрат у структурі національного доходу, рейтингові оцінки конкурентоспроможності України, а також оцінки здатності України використати наявний економічний потенціал для покращення власних позицій у глобальній світ-системі у відповідь на виклики та можливості поточної глобальної біоекономічної кризи.

Ключові слова: світ-система, природні ресурси, інвестиції, людський капітал, біоекономічна криза.

В статье в разрезе отдельных составляющих национального богатства исследован потенциал развития экономики Украины, ее перемещения с окраины полупериферии глобальной мир-системы к внутренней орбите последней как предпосылке дальнейшего движения к ядру. Исследование базируется на анализе предыдущих тенденций изменения экономических индикаторов, среди которых следует назвать запасы природных ресурсов и эффективность их эксплуатации, товарную структуру украинского экспорта, капитальные инвестиции в экономику Украины, долю потребительских затрат в структуре национального дохода, рейтинговые оценки конкурентоспособности Украины, а также оценки способности Украины использовать существующий экономический потенциал для улучшения собственных позиций в глобальной мир-системе в ответ на вызовы и возможности текущего глобального биоэкономического кризиса.

Ключевые слова: мир-система, природные ресурсы, инвестиции, человеческий капитал, биоэкономический кризис.

The article investigates a potential of Ukrainian economy's development and its shift from the boundary circle of the semi-periphery of the global world-system to its inner circle of the latter on the path to the core of the world-system. The investigation is broken down by the main components of the national wealth, which are natural resources, capital and human resources. It brings up a concern of the availability of natural resources and the efficiency of their exploitation in Ukraine (the resource curse is true for the country – about 2/3 of Ukrainian export covered by natural resources), inefficiency of the structure of capital investments into Ukrainian economy, instability of the Ukrainian banking system, the low share of savings in the structure of the national income, decrease of the foreign investments into the economy due to unfavorable investment climate. Among the problems of the latter are: corruption, insufficient defense of the property rights, state policy instability, etc. The indicators of the institutional panel of the Global Competitiveness Report for Ukraine are positioned at the 104 place among 141 countries ranked. Solving of this problem under the current geopolitical changes, caused by the trade war between the USA and China, Brexit, breach in global value chains due to COVID-19 pandemic reveals

the perspectives of economic growth for Ukraine notwithstanding the current fall of the global economy. The high potential of stimulation of national economy's development is established in the human capital in Ukraine. Decrease of the speed of migration under the current global bio-economic crisis together with the perspectives of the distance working for big foreign companies, first of all IT-corporation, is in with a chance to become a locomotive of economic development of Ukraine. The government of Ukraine should combine the incentive labour policy with creating of the favorable investment climate to provide a shift of Ukraine from the boundary circle of the semi-periphery of the global world-system toward the core of the latter. Otherwise it will shift to the periphery by inertia.

Key words: world-system, natural resources, investments, human capital, bio-economic crisis.

Постановка проблеми. Глобальна економіка є неоднорідним середовищем, у якому успіх чи невдача залежить не тільки від внутрішнього потенціалу, але й від місця цієї країни в глобальній світ-системі. Хоча структура останньої не є стійкою, Україна в ній стабільно посідає місце на околиці її напівпериферії. Про це свідчать дані Світового банку, який протягом кількох років поспіль відносить нашу країну до числа країн з доходом на душу нижче середнього, а це вже є положенням за крок до переходу в периферію. Нашими сусідами по групі є навіть не Аргентина, Бразилія, Грузія, Туреччина чи Китай, а Єгипет, Камбоджа, Монголія, Туніс, Пакистан [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці позиціонування України у глобальній економіці присвячено дослідження Г. Лук'яненка [2], Т. Мельник, А. Варібрусової [3], А. Поручника [4], М. Радевої [5] та інших науковців. Втім, динамічність економічного розвитку, його відкритість до зовнішніх впливів щоразу змінюють глобальну конкурентну диспозицію. У переламні моменти розвитку світової економіки, на кшталт того, який відбувається зараз як наслідок реакції національних економік на виклики глобальної біоекономічної кризи, важливо чітко усвідомлювати наявний у країні потенціал економічного розвитку, окреслювати перспективи його реалізації в нових умовах господарювання.

Метою дослідження є інвентаризація потенціалу української економіки у розрізі окремих складових частин національного багатства та виокремлення серед них тих, що здатні стати локомотивом її розвитку у посткризовий період, покращення її позицій у структурі глобальної світ-системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. За методикою Світового банку оцінка національного багатства відбувається за трьома складовими частинами, такими як природні ресурси, капітал, людські ресурси. Від цього переліку ми будемо відштовхуватися в процесі інвентаризації національного багатства України.

Україна є країною, багатою на природні ресурси. Вона у світі посідає восьме місце за обсягом розвіданих покладів кам'яного

вугілля (близько 50 млрд. т) [6]. Значними є поклади залізних, уранових, марганцевих руд тощо. Земельний фонд України складає понад 60 млн. га. При цьому рівень розораності земель в Україні є найбільшим у світі, складаючи 78,5%, а в сегменті чорноземів, які є візитівкою земельного фонду, він є ще вищим, коливаючись від 88% до 92% [7]. Це означає актуалізацію для України не стільки питання запасів природних ресурсів, скільки питання ефективності їх експлуатації. За даними «АгроПоліт», 43% ріллі в Україні потерпають від втрати гумусу та поживних речовин, 39% – від переущільнення, 38% – від замулення та кіркоутворення, 17% – через водну ерозію тощо [7], тобто навіть такий потенційно відновлювальний ресурс, як земля, підлягає деградації в сучасних умовах землекористування, вимагаючи інноваційного оновлення останніх.

Аналогічна проблема має місце у сегменті вичерпних ресурсів. Сьогодні з 32 державних шахт з видобутку кам'яного вугілля прибутковими є лише 4. Решта існують за рахунок державної допомоги й більшою мірою виконують соціальну функцію підтримки шахтарів, ніж працюють на зростання конкурентоспроможності української економіки, тобто найперше завдання щодо підвищення ефективності використання природних ресурсів стоїть на мікрорівні окремих підприємств і полягає у залученні інвестицій та нових технологій на конкретні добувні та сільськогосподарські підприємства, здатних вирішити зазначені вище технологічні проблеми, про доповнення природного ресурсу капітальним.

Втім, перш ніж перейти до його аналізу, хотілося б звернути увагу на те, що низька урожайність та низько ефективні добувні технології є не єдиними проблемами використання природних ресурсів в Україні. Проблема полягає в низькому ступені переробки природних ресурсів в Україні. Погляньмо на товарну структуру українського експорту у 2019 році [8]. 25,8% українського експорту припадають на продукти рослинного походження (насамперед, зерно становить 19,2%, насіння й плоди олійних рослин – 5,1%), притому, що на продукти їх переробки, а саме жири та олії

та готові харчові продукти, сумарно припадають тільки 15,9%. Схожою є ситуація з другою найбільшою статтею українського експорту, а саме чорними металами. Їх експорт у 2019 році склав 17,5%, а виробів з чорних металів – 2,1%. Натомість сумарний експорт продукції машинобудування як кінцевого продукту використання металу становить 11,1%, на противагу її імпорту, що у 2019 році склав 33,8%. Загалом близько 2/3 українського експорту є сировинним. Має місце класичне ресурсне прокляття, що не просто утримує нашу країну поза ядром глобальної світ-системи, а з кожним оборотом відштовхує її відцентровою силою до периферії. Отже, капітальні ін'єкції потрібні не тільки у підвищення ефективності експлуатації природних ресурсів, але й у критичне підвищення рівня їх промислової переробки. Очевидно, що індустріалізація не дозволить нам переміститися до ядра, але принаймні дасть шанс утриматися в напівпериферії.

Аналіз структури капітальних інвестицій в економіку України протягом 2010–2018 років ілюструє жорстке домінування у структурі капітальних інвестицій внесків самих підприємств та організацій, а також зростання цієї частки від 61% у 2010 році до 70% у 2018 році [8]. Така структура є несприятливою для прискорення економічного розвитку взагалі, а в умовах зношеності капітальних ресурсів та застарілості технологій, що використовуються на українських підприємствах, тим паче. В умовах відсутності в Україні дієвого фондового ринку, який міг би ефективно акумулювати власний капітал підприємства, домінування власних інвестицій бізнесу здатне забезпечити пряме відтворення, в кращому разі – обмежений розвиток, втім, темпи останнього об'єктивно будуть недостатніми для ефективної конкуренції навіть у межах своєї групи країн, не говорячи вже про прорив до суміжної. Для цього потрібне зовнішнє інвестування за рахунок кредитних чи інвестиційних ресурсів інших економічних суб'єктів, зокрема іноземних.

Іноземні інвестиції в українську економіку скорочуються. Якщо у 2005 році чистий притік прямих іноземних інвестицій перебував на рівні 7,8 млрд. дол. США, складаючи 9% ВВП, то у 2018 році він втричі менший, а саме 2,5 млрд. дол. США, що, відповідно, складає 1,9% ВВП [9]. Це притому, що останній з періодів характеризувався зростанням світових фондових ринків за порівняно низьких облікових ставок. Отже, такий спад є чистим відображенням несприятливості інвестиційного клімату України для іноземних інвесторів.

Погляньмо на позиції України у Рейтингу глобальної конкурентоспроможності. Незважаючи на загальну 85 позицію в рейтингу, за інди-

каторами інституційної панелі Україна займає лише 104 сходинку зі 141 країн [10, с. 571]. Якщо з такими явищами, як тероризм в умовах військового конфлікту на Сході України, боротися складно, то посилення незалежності судової влади, послаблення корупції, захист прав власності, забезпечення стабільності державної політики цілком під силу уряду. Формування чітких і стабільних правил гри, їх інституційний захист і забезпечення – це ті передумови, які здатні повернути іноземний капітал в Україну. В умовах торговельної війни між США та КНР, Брекзиту, порушення міжнародних виробничих ланцюгів внаслідок економічної кризи, породженої епідемією COVID-19, що посирили невизначеність майбутніх обрисів світової економіки, формування сприятливих умов залучення іноземних інвестицій в Україну стало б тригером її розвитку та покращення її геоекономічних позицій.

Іншим важливим джерелом інвестицій для українського бізнесу мають стати кредитні ресурси. У країнах світ-системного ядра кредитні ресурси є одним з основних видів пального для економіки, складаючи близько 140% ВВП. Вони розширюють грошову масу в обігу, стимулюючи економічне зростання. В Україні ж обсяг внутрішнього кредитування не сягає навіть 40% ВВП, ілюструючи стійку спадну тенденцію з 2008 року [11].

Причина означеного є комплексною, а її вирішення – складнішим порівняно із завданням покращення інвестиційного клімату. Для зростання кредитування потрібні вільні фінансові ресурси, які формуються або із заощаджень резидентів, або з притоку капіталу нерезидентів. Остання умова для України не виконується, залишається сподіватися на внутрішні заощадження. Втім, ці сподівання не виправдані. Низькі темпи розвитку економіки, зрештою, низькі доходи не сприяють зростанню заощаджень у населення. Так, з 2005 року по 2018 рік витрати споживачів на придбання товарів та послуг зросли мало не вдвічі, тоді як частка заощаджень у структурі доходів за цей період скоротилась у 5,5 разів [8].

Якщо подолання бідності як передумови економічного зростання формує циклічну помилку, одночасно будучи результатом останнього, отже, сподіватися на швидкий запуск внутрішнього кредитування на базі внутрішньо державних заощаджень не доводиться, то зниження мультиплікатора його впливу на економічне зростання можна досягнути шляхом стимулювання розвитку економіки спільного споживання. Це обумовить скорочення споживання, вивільнивши хоч і незначний, але все ж таки ресурс для заощаджень.

Втім, навіть якщо б нам вдалося вирішити проблему низьких заощаджень, для їх перетворення на інвестиції потрібна ефективна банківська система, якою не може похвалитися Україна. За результатами проведенням НБУ оцінюванням стійкості банків та банківської системи України у 2018 році встановлено, що з 24 банків, на які сукупно припадає понад 90% активів банківського сектору, 8 уже на момент оцінювання мали потребу у капіталі навіть за базовим сценарієм розвитку економіки (3% щорічного приросту ВВП), у разі ж несприятливого сценарію, який нині є очевидним, кількість банків, що матимуть потребу у додатковому капіталі, зростає до 13, а сумарна потреба у капіталі на охоплені прогнозом три роки складає 42,1 млрд. грн. [12]. Отже, навіть в умовах вкрай обмеженого використання кредитного ресурсу вітчизняним бізнесом українські банки виявляються неспроможними забезпечити наявний попит. За таких умов говорити про їх роль у стимулюванні економічного зростання національної економіки не доводиться.

На противагу значному несприятливому інституційному середовищу та інвестиційному дефіциту в Україні людський капітал є однією з найпотужніших національних переваг. Частка населення з вищою освітою в Україні є такою ж високою, як в Канаді, і на порядок вищою, ніж в Австралії, Японії чи країнах ЄС [13], що належать до країн світ-системного ядра. Той же Рейтинг глобальної конкурентоспроможності ілюструє найкращі позиції за розділом «робоча сила». При цьому високими є оцінки як загального рівня освіти, так і якості професійної освіти, пропозиції кваліфікованої робочої сили тощо [10, с. 572]. Навіть у рейтингу цифрової конкурентоспроможності позиції України, що стосуються рівня цифрових знань і вмінь, на 20 пунктів кращі за технологічні. При цьому перевагою в першій категорії є якість освіти, а провалом другої – кредитні й капітальні обмеження [14, с. 40–41, 163].

Отже, саме людський капітал в Україні є найбільш перспективним локомотивом розвитку національної економіки. Втім, для реалізації цього потенціалу та перетворення на дійсну рушійну силу розвитку національної економіки слід забезпечити належну винагороду за працю, спроможну утримати робочу силу в Україні. Сьогодні за критерієм оплати навіть висококваліфікованої та управлінської праці позиції України у “IMD World Talent Ranking 2019” є найнижчими (59 і 60 відповідно з 63 країн рейтингу, що пояснює інтенсивний «відтік мізків» за кордон) [15, с. 93]. Як наслідок, сьогодні наша країна є донором людського капіталу для Європи та Америки і реципієнтом робочої сили з країн

Азії, Африки, СНД, виконуючи свою напівпериферійну функцію транзиту робочої сили.

Кризове (2020 рік) і посткризове обмеження міжнародної міграції дає Україні шанс зробити своїй робочій силі привабливу пропозицію та скористатися її перевагами у жорсткій конкурентній боротьбі з іншими країнами світ-системи. Від того, наскільки Україна впорається з таким завданням, буде залежати її здатність перетворити цю конкурентну перевагу на локомотив економічного розвитку. Очевидно, що це є непростим завданням, вирішення якого, як і попередніх, обмежується нестачею капіталу, тому державна політика зайнятості в Україні, орієнтована на залучення до національного виробництва висококваліфікованих українських кадрів, має реалізуватися одночасно з відкриттям національного ринку капіталу для іноземних інвестицій, насамперед з країн Сходу, формуванням сприятливого та стійкого інституційного середовища сприяння інвестиціям.

Окремо слід звернути увагу на ІТ-сегмент ринку робочої сили України. Останніми роками темп приросту оплати праці українських фахівців у сфері інформаційних технологій суттєво випереджав середній для економіки. Якщо середня заробітна плата в економіці України у 2019 році складала 10,5 тис. грн./міс., то ІТ-фахівці в Україні минулого року отримували в середньому 55 тис. грн. [8], що часто обумовлюється їх віддаленою роботою на іноземні компанії. Порівняння відповідного рівня заробітної плати з рівнем цін у країні робить очевидною відсутність стимулів в українських ІТ-фахівців емігрувати за кордон. Отже, за сприятливого державного регулювання, завданням якого є не наповнення бюджету, а стимулювання розвитку національної економіки, з одного боку, і тимчасових міграційних обмеженнях, з іншого боку, цей сегмент може стати локомотивом, що потягне за собою розвиток економіки України.

Такий сценарій є дуже вдалим для України, оскільки концентрує найбільш ефективний національний ресурс на перспективному напрямі розвитку світової економіки. Карантинні будні весни-літа 2020 року показали віртуальний вектор подальшого розвитку всієї множини видів економічної діяльності: від віддаленого управління індустріальними потужностями до онлайн-освіти й культури. Отже, найближчим часом на ІТ-ринок очікує неабияке зростання, яким Україні слід скористатися. При цьому рейтинг цифрової конкурентоспроможності досить високо оцінює український ІТ-сегмент на основі значних інвестицій у розвиток телекомунікацій, за яким Україна посіла в рейтингу 11 місце із 63; активного використання “big data” аналітики (23/63); високого сту-

пеня опублікування результатів НДДКР (23/63); високої частки високотехнологічних патентів у структурі отриманих патентів (37/63), не говорячи вже про традиційно високі оцінки рівня цифрових знань і навичок та їх практичного застосування бізнес-спільнотою (40/63), про що йшлося вище [14, с. 163–171]. Це свідчить про внутрішню готовність українського ІТ-сегменту до вирішальної сутички з глобальними конкурентами, чого не можна сказати про її інституційне забезпечення. За даними того ж рейтингу цифрової конкурентоспроможності, в питаннях правового забезпечення досліджень, захисту прав інтелектуальної власності, кібербезпеки і піратства позиції України є одними з найгірших, що стримує ІТ-бізнес від розвитку загалом і від розвитку під українським прапором зокрема, вимагаючи активних інституційних реформ у цьому напрямі.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи наведене вище, можемо сказати, що сьогодення позиція України на околиці напівпериферії світ-системного устрою глобальної еко-

номіки є нестійкою, а шанси й вектори її зміни залежать від швидкості та якості інституційних реформ у країні. Реалізація таких реформ за перспективними напрямками розвитку, наприклад, через активізацію використання висококваліфікованої робочої сили в період її вимушеного повернення додому у ІТ чи суміжних сегментах, покращення інвестиційного клімату в країні та залучення іноземних інвестицій з числа капіталу, який в умовах поточної економічної кризи перебуває в активному пошуку нового місця найбільш прибуткового застосування, здатні утримати країну в напівпериферії, забезпечивши її переміщення на внутрішню орбіту останньої, ближче до ядра світ-системи. Продовження ж фрагментарної та ситуативної економічної політики держави, заснованої на експлуатації традиційних ресурсів в умовах системного браку капіталу, має ризики витіснення країни до периферії. Який шлях вибере Україна, залежить від найближчих рішень Верховної Ради України, економічного блоку уряду, їх реакції на виклики біоекономічної кризи 2020 року.

Список використаних джерел:

1. World Bank Country and Lending Groups. The World Bank. URL: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (дата звернення: 07.08.2020).
2. Лук'яненко Д., Поручник А., Колот А. та ін. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 420 с.
3. Мельник Т., Варібрусова А. Стратегії національного бренду в умовах глобалізації. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. № 2. С. 34–50.
4. Поручник А. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 352 с.
5. Радева М. Україна в глобальній економіці: виклики і можливості. *Економіка та держава*. 2012. № 3. С. 8–11.
6. Стан запасів корисних копалин. Мінеральні ресурси України. URL: <http://minerals-ua.info/stand-zapasiv.php> (дата звернення: 05.08.2020).
7. Ґрунтові ресурси України: сучасний стан, деградація, охорона. URL: <https://agropolit.com/infographics/view/93> (дата звернення: 05.08.2020).
8. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 08.08.2020).
9. Макроекономічні показники // Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/macro-indicators#2> (дата звернення: 07.08.2020).
10. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2019 // World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 08.08.2020).
11. Domestic credit to private sector (% of GDP). The World Bank Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS> (дата звернення: 08.08.2020).
12. Результати оцінки стійкості банків та банківської системи України у 2018 році / Національний банк України. Незалежна асоціація банків України. URL: <https://nabu.ua/ua/analitika-nbu.html> (дата звернення: 08.08.2020).
13. Roser M., Ortiz-Ospina E. Tertiary Education. Our World in Data. URL: <https://ourworldindata.org/tertiary-education> (дата звернення: 08.08.2020).
14. IMBD World Digital Competitiveness Ranking 2019. URL: <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2019> (дата звернення: 08.08.2020).
15. IMD World Talent Ranking 2019. URL: <https://www.imd.org/research-knowledge/reports/imd-world-talent-ranking-2019> (дата звернення: 08.08.2020).

References:

1. The World Bank (2020) World Bank Country and Lending Groups. Available at: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (accessed: 07.08.2020).
2. Luk'ianenko D., Poruchnyk A., Kolot A. and others (2008) Hlobalna ekonomika XXI stolittia: liudskyi vymir. [Global economy of the XXI century]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
3. Melnyk T., Varibusova A. (2019) Stratehii natsionalnoho brendu v umovakh hlobalizatsii. [The strategies of the national brand under globalization]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*, vol. 2, pp. 34–50. (in Ukrainian)
4. Poruchnyk A. (2008) Natsionalnyi interes Ukrainy: ekonomichna samodostatnist u hlobalnomu vymiri [National interests of Ukraine: economic self-sufficiency in the global dimension]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
5. Radieva M. (2012) Ukraina v hlobalnii ekonomitsi: vyklyky i mozhlyvosti [Ukraine in the global economy: challenges and opportunities]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 8–11. (in Ukrainian)
6. Mineralni resursy Ukrainy (2020) Stan zapasiv korysnykh kopalyn [The state of mineral deposits]. Available at: <http://minerals-ua.info/stan-zapasiv.php> (accessed: 05.08.2020). (in Ukrainian)
7. Agropolit (2020) Gruntovi resursy Ukrainy: suchasnyi stan, dehradatsiia, okhorona [Soil resources of Ukraine: current state, degradation and defence]. Available at: <https://agropolit.com/infographics/view/93> (accessed: 05.08.2020). (in Ukrainian)
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Ofitsiyni web-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State statistic Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 08.08.2020).
9. Natsionalnyi bank Ukrainy (2020) Makroekonomichni pokaznyky [Macroeconomic statistics]. Available at: <https://bank.gov.ua/statistic/macro-indicators#2> (accessed: 07.08.2020). (in Ukrainian)
10. Schwab K. (2019) The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (accessed: 08.08.2020).
11. World Bank (2020) Domestic credit to private sector (% of GDP). Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS> (accessed: 08.08.2020).
12. Natsionalnyi bank Ukrainy and Nezalezna asotsiatsiia bankiv Ukrainy (2018) Rezultaty otsinky stiiikosti bankiv ta bankivskoi systemy Ukrainy u 2018 rotsi [The results of the stability of the banks and the banking system of Ukraine]. Available at: <https://nabu.ua/ua/analitika-nbu.html> (accessed: 08.08.2020). (in Ukrainian)
13. Roser M., Ortiz-Ospina E. Tertiary Education (2013) Our World in Data. Available at: <https://ourworldindata.org/tertiary-education> (accessed: 08.08.2020).
14. IMBD (2019) World Digital Competitiveness Ranking 2019. Available at: <https://www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/world-digital-competitiveness-rankings-2019> (accessed: 08.08.2020).
15. IMD (2019) World Talent Ranking 2019. Available at: <https://www.imd.org/research-knowledge/reports/imd-world-talent-ranking-2019> (accessed: 08.08.2020).